

FEJEZETEK A SZLÁV NYELVTUDOMÁNYBÓL,
IRODALOMBÓL ÉS KULTÚRÁBÓL

Szerkesztette
Dudás Mária,
Menyhárt Krisztina

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2019

A KIADVÁNY MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA
Budavári Bolgár Önkormányzat

SZAKMAI LEKTOROK

Lebovics Viktória

Pátrovics Péter

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ

Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője

Sorozatszerkesztő: Lukács István

A borítót tervezte: Sellyei Tamás Ottó

Nyomdai kivitelezés: Robinco Kft.

ISSN 1789-3976

ISBN 978-963-489-162-8

TARTALOM

Előszó	7
CSÁSZARI ÉVA Élettörténetek és kétnyelvűség	9
DUDÁS ELŐD 18. századi bácskai bunyevác szövegek nyelvi elemzése	21
DUDÁS MÁRIA Öröm és bánat kifejezése a magyar és bolgár frazeológiában	34
FEDOSZOV OLEG Földrajzi nevek és a frazeológia	44
ISTVÁN ANNA Régi magyar képversek szlovák vonatkozásai	53
JAKOVLJEVIĆ DRAGAN A szerb irodalomkritika kialakulása és sajátosságai a Habsburg Monarchia korában	65
JANIEC-NYITRAI AGNIESZKA Az alkotói folyamat önreflexiója Karel Čapek válogatott műveiben	78
KISS SZEMÁN RÓBERT Régiségek és hamisítások a 19. század eleji szláv kultúrákban	91
LUKÁCS ISTVÁN Mesenovella a századelőn – Ivan Cankar és Balázs Béla	105
LUKÁCSNÉ BAJZEK MÁRIA A felsőszölnöki nyelvjárás szókincse	114

MANN JOLÁN	
„Repülünk Pannónia fölött”: Miroslav Krleža útirajzai	127
MENYHÁRT KRISZTINA	
Szűz Mária kultusza a bolgár és a magyar néphitben	138
PAVIČIĆ MLADEN	
Dominik Smole <i>Fekete napok és egy fehér nap</i> című regényéről ...	152
RÁGYANYSZKI GYÖRGY	
A biblikus cseh nyelvű liturgia mítosza a magyarországi szlovák evangélikus gyülekezetekben	164
URKOM ALEKSANDER	
Gazdasági terminológia a magyar-szerb lexikográfiában	175
VIG ISTVÁN	
Újszemponatok a horvát partikula meghatározásához	183
ZSILÁK MÁRIA	
A Várnai csata (1444) utóélete írott forrásokban és a szóbeliségben	194

GAZDASÁGI TERMINOLÓGIA A MAGYAR-SZERB LEXIKOGRÁFIÁBAN

URKOM ALEKSANDER

Abstract: In the Hungarian-Serbian lexicography, due to political, economic and other reasons, we notice huge deficiencies, both in terms of the number of bilingual dictionaries, and in terms of their quality, size, purpose, as well. The new Hungarian-Serbian Large Dictionary, currently under construction in Budapest, is intended to fill the gap. The paper will discuss the structure of a new vocabulary with an emphasis on terminology in the field of economics. The development of economic terminology and methods of marking it in significant Hungarian-Serbian dictionaries will be analyzed.

Keywords: bilingual dictionaries, terminology, business terms

Bevezető gondolatok

A magyar-szerb nagyszótár készítése során érdemes a különböző aspektusokat folyamatosan kutatni, elemezni. Így arra a kérdésre kaphatunk választ, hogy jó irányban folyik-e a szótárkészítési munka, illetve hol lehetnek azok a helyek, ahol esetlegesen beavatkozásra, módosításra van szükség. A dolgozat fő kérdésköre a gazdasági terminológia, valamint a gazdasági szakterülethez kapcsolódó kifejezések előfordulása, hogy milyen formában, arányban és megfontolásban szerepeljenek az újonnan készülő szótárban. Mivel a szótár magyar hasábjára készen van, ezt pontosan át tudjuk tekinteni. Továbbá, a kirajzolódott problémát komparatív síkon is vizsgálhatjuk, elemezni lehet, milyen formában jelenik meg a gazdasági terminológia a korábbi kiemelkedő szótárakban.

Fogalmak meghatározása

Az elején érdemes néhány fontos fogalmat definiálni, elsősorban a téma jobb megértése érdekében. Ha a terminológia és a terminus fogalmakkal foglalkozunk, látjuk, hogy nem egyszerű a meghatározásuk. Így például a terminológia egy-egy szakterület foglalkozásának megnevezéseit jelenti (HELTAI 2004: 25), illetve a terminológia jelentése: 1) elmélet; 2) módszertan; 3) egy adott szakterület terminusainak összessége (TAMÁS 2004: 16). A ter-

minusokat az adott szakterületen nagy gyakorisággal használják, szakterületen kívül azonban kisebb a gyakorisága, a jelentésük pontosan meghatározható, míg a köznyelvi szavak jelentése többretegű (HELTAI 2004: 25). Terminus egy meghatározott tárgykörön belüli fogalmat jelölő lexéma, szám, jel, vagy ezek kombinációja (FÓRIS 2005a: 37).

Fontos megkülönböztetést tenni a köznyelvi szavak és a terminusok között. A köznyelvi szavak jellemzői: 1) poliszémia, gyakran vannak szinonimáik; 2) referenciális jelentés mellett érzelmi jelentés is lokalizálható; 3) többnyire nem határozható meg pontosan (gyakran elmosódó, az alá- és fölérendeltségi viszonyok sokszor nem határozhatók meg); 4) jelentése függ a kontextustól; 5) az egész beszédközösség használja (HELTAI 2004: 27). Terminusok jellemzői: 1) egy jelentés – nincs szinonima; 2) nem jellemző az érzelmi jelentés; 3) meghatározása a fogalmak alá- és fölérendeltségi viszonyain alapul; 4) mindig ugyanabban a jelentésben használjuk – nem bővítünk, nem szűkítünk; 5) kontextustól függetlenek; 6) meghatározott csoportok használják egy bizonyos szakterületen (HELTAI 2004: 28).

A következő fontos kérdés van-e átmenet a köznyelvi szó és terminus között. A szókincs jelentős része köznyelvi szó és terminus is egyszerre – tehát van köznyelvi jelentése és terminus-jelentése. E szemléltetésre a *gyaloglás* sportterminust hívjuk segítségül. A sportterminus jelentése a következő: az egyik láb mindig érinti a földet (szemben a futással) – így az atlétikában „szabálytalan gyaloglás” is létezik (ami hétköznapi értelmezésben elfogadhatatlan) (HELTAI 2004: 31).

Itt fontos megemlíteni még egy aspektust: a köznyelvi szavak és a terminusok közötti átjárhatóságot. A vizsgált aspektust a két alkalmazott folyamat írja körül: a terminologizáció és a determinologizáció. Terminologizáció a terminusok kialakulásának folyamata a köznyelvi szavakból, amelynek a következő az eredménye: ugyanannak a szónak egy vagy több köznyelvi jelentése mellett van még egy vagy több terminus jelentése. Determinologizáció a fenti folyamat ellenkező irányú lefolytatása: a terminusból köznyelvi szóvá válás (HELTAI 2004: 34).

Bár nyilvánvaló a kapcsolat a lexikográfia és terminológia között, azonban a céljuk lényegében távol áll egymástól. A lexikográfia és a terminológia egyik legjelentősebb szemléletbeli

különbsége, hogy míg a lexikográfiában a vizsgálat elsődleges tárgyát a jelentés, addig a terminológiában a fogalom képezi, így a terminológiát és a lexikográfiát hagyományosan a két szemléletmód összevetésével mutatják be (TAMÁS 2014: 50).

A gazdasági terminológiát a gazdasági szaknyelvben kell keresni. „A szakmai nyelvhasználat fogalmát úgy értelmezzük, mint valamely szakmai beszédközösség specifikus célú nyelvhasználatát, amely egyértelműen és világosan tükrözi a valóságnak azt a részét, amellyel egy adott terület közössége foglalkozik, és ezen keretek között a szóbeli és írásbeli kommunikáció jellegzetes megnyilvánulása” (KURTÁN 2003: 50). A gazdasági szaknyelv fogalmának nehéz a meghatározása: „a gazdaság nem egységes fogalom (nagy számú ágazatot különböztetünk meg), ezért a gazdasági szaknyelv is olyan fogalom, amelyen belül sokféle felosztás létezik” (TAMÁS 2014: 80). A gazdasági szaknyelv társadalomtudományi gyökerei miatt nem tekinthető olyan mértékben egzaktnak, tudományos jellegű szövegnek, mint a természettudományi szövegek, ebből kifolyólag terminológiája is nyitottabb, kevésbé egységes (TAMÁS 2014: 71). A gazdasági szaknyelvet sokan próbálják kategóriákba sorolni, Chikán a következő felosztást javasolja: 1) Közgazdaságtan (economics) szaknyelve; 2) Üzleti (business administration) nyelv (CHIKÁN 2006). A gazdasági szaknyelv főbb jellemzői: 1) a köznyelv egyik változata, amelynek gazdasági tartalmú szakszövegei sajátos jellemzőket mutatnak lexikai, morfoszintaktikai, pragmatikai és terminológiai szempontból; b) megkülönböztethetően erőteljesen szabványosított és kevésbé szabványosított szövegek; c) a többi szaknyelvhez viszonyítva a gazdasági szaknyelv „hibrid”, illetve „ágazatközi” (TAMÁS 2014: 82).

Az elemzett aspektusok jobb megértése érdekében a vizsgált témát történelmi kontextusból is át kell tekinteni. „A technológia fejlődése felgyorsult, a terminológiaalkotás kényszere nem hagy időt sem a terminológiarendezésre, de voltaképpen a definíálásra sem” (KIS 2004: 47). Viszont érdemes megvizsgálni, milyen helyzettel lehetett találkozni a múltban. „Gazdaságtudomány viszonylag fiatal tudományág (a magyar gazdasági szaknyelv kialakulása a nyelvújítás időszakára nyúlik vissza – a gazdasági élet és az ipar nyelve vált fontossá). Társadalmi változások: a) rendszerváltozás (1989/1990) – miután a szovjet tí-

pusú intézményileg zárt gazdaságszervezési modell összeomlott – tervgazdálkodásról piacgazdaságra (áttérés az ún. szocialista gazdasági szaknyelvről a piacgazdaság szaknyelvére); b) 2004. évi csatlakozás az Európai Unióhoz (modernizáció, integrációs törekvések). Ebből a kettőből – a gazdasági fogalomrendszer teljes átalakítását kívánta meg” (TAMÁS 2014: 70). Változások a terminológia kutatásában: 1) új fogalmi rendszer kialakulása; 2) közgazdasági és üzleti nyelv szétválása; 3) őseredeti fogalmak visszaemelése; 4) újfajta ideológiai tartalmak; 5) angol mint lingua franca; 6) euro-adminisztrációs szakszövegek megjelenése (ABLONCZYNÉ 2006: 39–40).

Elemzés

A továbbiakban gazdasági terminusokat mutatunk be kiemelt példák segítségével a készülőfélben lévő magyar-szerb szótárban.

1. Teljes értékű terminus

adósságteher *fn* *gazd* dugovanje s ‘G -nja’

teljes ~ ukupan dug

adóteher *fn*, *gazd* poresko opterećenje

~ **kirovása** nametanje poreskog opterećenja

Teljes értékű terminus körébe azok a példák tartoznak, amelyek nem felelnek meg a köznyelvi szavak jellemzőinek, tehát, nincs köznyelvi jelentésük. A szótárban ezeket a terminusokat megfelelő módon jelölik, ebben a konkrét esetben a „gazd” minősítés a gazdasági szaknyelvvvel kapcsolatos terminust határozza meg.

2. Köznyelvi szóból terminus

ajánlat *fn* ‘ot, ~a, ~ok’

1. [*ajánlattétel*] ponuda *n* ‘G -de, N tsz -de’

házassági ~ bračna ponuda

tisztességtelen ~ nepoštena/nemoralna ponuda

vkinek az ~ára na nečiju preporuku

vmely ~ot elutasít odbiti neku ponudu

~ot **tesz vkinek** dati ponudu nekome; ponuditi nekome

2. [*javaslat*] predlog *h* ‘G -ga, N tsz -ozi’

vmely ~ba belemegy prihvatiti neki predlog

~ot **tesz** stavlja ponudu; nuditi

3. *gazd* ponuda *n* <G -de, N tsz -de>
eladási ~ ponuda za prodaju
feltételes ~ uslovna ponuda
 ~ot **tesz** stavljati ponudu; ponuditi

bemutató

I. *mn* demonstrativni (-na *n*, -no *s*)

~ **előadás** → ~ II. 1.

~ **repülés** demonstrativni let

II. *fn*

1. [*előadás*] premijera *n* <G -re, N tsz -re>

2. [*kiállítás*] izložba *n* <G -be, N tsz -be, G tsz bi>

3. *gazd* [*értékpapír*] nosilac *h* <G -ioca, N tsz -oci>

~**ra szóló értékpapír** hartija od vrednosti na donosioca

A fenti példákban a köznyelvi szóból a szaknyelvi jelentés és használat következtében terminust kapunk. Ilyen esetekben a szótárban az első helyen a köznyelvi jelentések szerepelnek, a további pontok alatt pedig a terminológiai jelentések.

3. Szókapcsolatban terminus jelentéssel bővül a kifejezés

ajánlati *mn* <~t> *gazd*

~ **tárgyalás** pregovor o ponudi

árucseré-forgalmi *mn*, *gazd* prometan (-tna *n*, -tno *s*)

~ **egyezmény** ugovor o prometu razmene robe

A fenti példában a terminus csak a szókapcsolatban (vagy több szóból álló kapcsolatban) valósul meg. Ilyenkor több komponens összekapcsolásával kapunk terminológiai jelentést. Ebben a két konkrét példában a terminológiai jelentést nem egy köznyelvi szóból kapjuk, hanem amikor a köznyelvi szót további komponenssel bővítjük, akkor egy szakterületen használatos szakkifejezést kapunk.

4. Terminusból köznyelvi szó

ázsio *fn* <~t, ~ja>

1. *gazd* ázio *h* <G -žija>; interes *h* <G -sa, N tsz -si>

az ~ **csökken** opadanje ažija

2. *átv*, *közb* [*megbecsülés*] procena *n* <G -ne, N tsz -ne>

nagy az ~**ja vkinek** dobra prođa; dobar promet

csőd *fn* <öt, ~je, ~ök> *mn* <öt, ~je, ~ök>

1. *jog/gazd* stečaj; bankrot

erkölcsi ~ moralni bankrot

a ~ szélén áll na ivici propasti

~**be jut** pasti pod stečaj; bankrotirati

~**öt jelent** prijaviti stečaj; prijaviti bankrot

2. *közb [kudarc]* propast

teljes ~ potpuna propast

Ebben a példában a terminológiai jelentéssel bíró szóból egy a terminológiai jelentést nélkülöző szót kapunk. Ilyenkor az elsődleges jelentése a szónak terminológiai, viszont az egyéb jelentése köznyelvi.

5. Terminusból további terminus

biankó *mn* <~>, *gazd* blanko; nepopunjen (-na *n*, -no *s*) <ht. -ni>; neispisan (-na *n*, -no *s*) <ht. -ni>

~ **csekk** blanko ček

~ **csekket ad vkinek** dati kome neispunjen ček

bruttó *mn* <~>, *gazd* bruto

~ **jövedelem** bruto dohodak

~ **súly** bruto težina

A fentiek olyan példák, amikor a már meglévő terminusból – bővítéssel vagy kiegészítéssel – további terminust kapunk.

A továbbiakban történelmi síkon fogjuk vizsgálni a kiemelt példák alakulását két másik magyar-szerb szótárban. A választás Hadrovics László 1958-as, illetve Palich Emil 1968-as szótáraitra esett, elsősorban azért, mert ezek az utolsó ötven évben a legteljesebb és legkiemelkedőbb magyar-szerb szótárak voltak.

„Adóteher” – nem létezik a megfelelője

Az első példánál észrevehetjük, hogy az *adóteher* címszó egyik vizsgált szótárban sem szerepel. Feltételezhető, hogy a vizsgált szótárak elkészítésekor a fenti kifejezés vagy nem létezett vagy nem volt gyakori a gazdasági szférában. Az, hogy ezt a kifejezést az új szótár rögzíti, a szótárak szóállományainak modernizálását is jelenti egyben. Ez a bizonyítéka annak is, hogy az új szótár nem csupán a szóállomány előző szótárakból történő átvezetésével készül, hanem egy modernizációs folyamaton is átesik.

„Ajánlat” – általános gazdasági jelentés rögzítve, de szakgazdasági jelentés nincs feltüntetve

Mindkét vizsgált szótárban a szakgazdasági terminológiai jelleg nincs megjelölve. A vizsgált szótárakban ugyan találni a gazdasági életben is használatos példákat, azonban azok nincsenek külön megjelölve szakkifejezésként.

„Árucseré” – a megfelelője megtalálható, a korábbi társadalmi rendszerhez kapcsolódik

Ennél a példánál azonosságot tapasztalunk a két vizsgált és a készülőfélben álló szótár között. A fenti kifejezés már a két vizsgált szótár elkészítésekor is használatos volt, így ez egyben azt is bizonyítja, hogy a terminus már a 20. század közepén jelen volt a magyar-szerb lexikográfiában.

„Ázsió” – nem tesz különbséget terminus és köznyelvi szó között

A jelen példánál megállapíthatjuk, hogy a Hadrovics-szótár nem dolgozza fel a címszót, míg a Palich-szótárban szerepel a címszó, viszont nem lehet pontosan megállapítani milyen jelentésben adja meg, terminológiai vagy köznyelvi jelentésében, mivel nem tesz különbséget a jelentések között.

„Bruttó” – nincs jelölve külön a gazdasági szaknyelvi jelentés, csak az általános gazdasági jelentés

Mindkét vizsgált szótár esetében láthatjuk, hogy nem tartalmazza a legjellemzőbb terminológiai szókapcsolatot *bruto dohodak*, hanem csak a terminus metrikai jellegét jelöli. Itt megint egy olyan terminusról van szó, amelyik a múlt század közepén nagy valószínűséggel nem volt használatos.

„Csőd” – teljes a megfelelés, korábban már beilleszkedett a szókészletbe

A jelen példánál részleges azonosság figyelhető meg a Hadrovics-szótár és az új szótár között, illetve teljes azonosság a Palich-szótár és az új szótár között. Itt egy olyan jelentésről van szó, amelyik már teljes mértékben meghonosodott a magyar és szerb nyelvben, nem történtek jelentős változások a jelentésbeli környezetében.

Megállapítások

A fenti elemzésből a következő megállapításokra juthatunk:

- 1) a magyar-szerb terminológia nagyvonalakban követi a magyar-idegen nyelv relációban megszokott terminológiai irányelveket;
- 2) megfigyelhető a 90-es, illetve 2000-es években végbe ment terminológiai bővítés, így feltétlenül szükséges a pótlásuk;
- 3) meggondolandó a magyar-szerb szaknyelvi szótárak fejlesztése, többek közt a gazdasági szaknyelvre vonatkozóan is.

FORRÁSOK

HADROVICS László, 1958: *Magyar-szerbhorvát szótár*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

PALICH Emil, 1968: *Magyar-szerbhorvát szótár*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

BIBLIOGRÁFIA

ABLONCZYNÉ Mihályka Livia, 2006: *Gazdaság és nyelv*. Pécs: Lexikográfia Kiadó.

CHIKÁN Attila, 2006: *A gazdasági szaknyelv jellemzői*. Elhangzott: Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 2006. május 12.

FÓRIS Ágota, 2005: *Hat terminológia lecke*. Pécs: Lexikográfia Kiadó.

HELTAI Pál, 2004: *Terminus és köznyelvi szó*, In: *Szaknyelv és szakfordítás* (szerk.: Dróth Júlia). Gödöllő: Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, 25–45.

KIS Ádám, 2004: *Gyakorlati terminológia*, In: *Szaknyelv és szakfordítás* (szerk.: Dróth Júlia). Gödöllő: Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, 46–52

KURTÁN Zsuzsa, 2003: *Szakmai nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

TAMÁS Dóra Mária, 2014: *A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről*. Budapest: ELTE FTT.